

שופטים על השפיטה

השתתפו השופטים: מרדכי בן-דרור, בנימין כהן והדסה בן-עיתו

ראיין: עו"ד רענן הר-זהב*

"המשפט" כינס לשיחה ארבעה שופטים בדימוס. שופט בית המשפט העליון, משה בייסקי, נשיא בית משפט מחוזי ומנהל בתי המשפט, מרדכי בן-דרור, נשיא בית המשפט המחוזי בתל-אביב, בנימין כהן וסגן נשיא בית המשפט המחוזי בתל-אביב, הדסה בן-עיתו.

בשיחה נדונו בעיות מערכת השפיטה, עצמאותה, תקציבה, הצורך במנהל משפטי מקצועי בבתי המשפט, בעיות הכרוכות במספר השופטים והתקיים דיון על הרפורמה הנחוצה בבתי המשפט. בנוסף לכך השופטים חיוו דעתם על עורכי הדין, תפקידם והיחסים בינם ובין מערכת השפיטה.

כעת כשהשופטים נמצאים מחוץ למערכת השפיטה, הם יכולים היו לחוות את דעתם בלב-פתוח וללא מגבלות. ואכן הם לא חסכו את ביקורתם על המצב הקיים במערכת השפיטה, כמו גם העלו הצעות לתיקון המצב וחיוו את דעתם על הפתרונות הנכונים. "המשפט" הקפיד לשמור על לשון השיחה השוטפת ובמיוחד שימר את הספורים מחיי היומיום ומהווי בתי המשפט שספרו השופטים במהלך השיחה.

על תקציבי מערכת השפיטה

ש. מערכת השפיטה אינה עצמאית מבחינה תקציבית. תקציב בתי-המשפט הוא חלק מתקציב משרד המשפטים. האם זהו ההסדר הנכון והאם להסדר שונה היתה יכולה להיות השפעה חיובית על מלאכת עשיית הצדק?

ת. השופט בנימין כהן

ממש לא מכבר ראה המחוקק לתקן את ההוראה המקורית שהתמידה להתקיים בכל גלגולי החקיקה מאז 1953, שלפיה מנהל בתי-המשפט חייב להיות שופט דווקא, וכזה גם הציב מכשול נוסף בפני השאיפה הראויה שמערכת השפיטה תגיע לעצמאות אמיתית מבחינה מנהלית ותקציבית. לדעתי, מסגרת ההוראה המקורית היתה אמורה לאפשר התפתחות שבסופה מנהל בתי-המשפט ישמש עובדתית שר בתי-המשפט לצורך כל דבר ועניין, כאשר למינוי שלו על ידי שר-המשפטים אין משמעות אלא כדי לאפשר

* עורך כתב העת ומרצה בבית הספר למשפטים של המכללה למנהל.

לשר-המשפטים (ולא לאדם שהוא שופט) לשאת באחריות פרלמנטרית כלפי הכנסת, על הצדדים המנהליים והכספיים של המערכת. השר יכול לעמוד באחריות הפרלמנטרית הזו, שהרי כוחו למנות את המנהל, הוא לרבות כוחו להעבירו מכהונתו (אך כמובן לא מכהונתו כשופט).

שופטים נבחרים בשל סגולות שאינן דווקא מנהליות וכספיות. אולם הדבר אינו צריך להעלות או להוריד, מפני שמנהל בתי-המשפט (ככל שר) יכול למנות לעצמו מנכ"ל בעל סגולות והשכלה בענפי המנהל והכספים.

היום עצמאות המערכת מבחינה מנהלית ותקציבית, אינה קיימת כלל. מכאן גם פקידות מועטה נמוכת דרג, נמוכת מקצוע ונמוכת יכולת; ומכאן חוסר מבנים ראויים. די לזכור איפה משוכנים משרדי הממשלה בקריה הירושלמית, ואיפה אפילו בית-המשפט העליון — במגרש הרוסים. כן! בנין בית-המשפט העליון אשר סוף סוף הולך ונבנה: בכסף מי הוא הולך ונבנה, אם לא בכסף נדבה ממשפחת רוטשילד; וכדי בזיון וקצף!

השופט משה בייסקי

מערכת בתי המשפט צריכה להיות יחידה נפרדת ואוטונומית כשם שהיא זרוע שלטונית נפרדת. היא חייבת להיות נפרדת מטבע כרייתה ואם כך הדבר אין שום צידוק מדוע זו תהיה יחידה אחת מיני יחידות רבות במשרד המשפטים. איני רואה כל קושי בדבר האחריות הפרלמנטרית שהזכיר השופט בנימין כהן, אך איני משוכנע שזו צריכה להיות אחריותו של שר המשפטים. הוא אינו הממונה היומיומי על פעולות בתי המשפט. היחידה הזו יכולה לשאת באחריות פרלמנטרית בדיוק כמו שמבקר המדינה נושא באחריות פרלמנטרית. יש ועדה לעניין ביקורת המדינה ומבקר המדינה נושא באחריות פרלמנטרית בפני הועדה הזו. איני רואה כל סיבה מדוע מערכת בתי המשפט לא תישא באחריות פרלמנטרית בפני נניח ועדת חוקה חוק ומשפט. לא יתכן מצב שהנהלת בתי המשפט היא מסגרת תקציבית שכפופה לשיקולים של משרד המשפטים. המציאות מוכיחה שמערכת בתי המשפט והנהלת בתי המשפט, עומדת מבחינה תקציבית בתחתית הדרגה. אני לא אשכח שלפני כ־30 שנה כשפנחס רוזן עוד היה שר המשפטים, הוא נשאל כיצד קורה שבתי המשפט בתל-אביב יושבים בחדרים ובאמבטיות כפי שישוב ברחוב יהודה הלוי. רוזן ענה — "כל שנה אני רואה שאין לי תקציב להקמת בית משפט בתל-אביב, כל פעם אני פונה לקפלן (שר האוצר אליעזר קפלן). והוא אומר לי — אין לי כסף, ואני מאמין לו". כך ישבו שנים על גבי שנים ועדיין יושבים בהרבה בתי משפט כפי שיושבים. למעשה, גם מערכת בתי המשפט אינה שולטת על אותו חלק של התקציב המוקדש לה ממשרד המשפטים. אני יודע שכל הרצאה הדרושה לבתי המשפט, תאושר או לא תאושר לפי רצונו של החשב, שאינו עובד של בתי המשפט, אלא של האוצר ועל פיו יישק דבר. מערכת בתי המשפט לא רק בבניינים עומדת בתחתית הדרגה, היש היום עוד משרד ממשלתי כלשהוא אשר אינו עובד במחשוב? מערכת בתי המשפט היא היום היחידה. מדוע? משום שהיא לא יכולה לצעוק. לאחרונה פורסם בעיתונות שמנהל בתי המשפט הורה לנשיאי בתי המשפט המחוזיים לצמצם את ההוצאות המשולמות לעורכי-דין ממונים להגן על נאשמים בעניינים פליליים. מנסיוני אני יודע שעורך-דין

המכבד את עצמו אינו מוכן לקבל מינוי לייצג אסירים ונאשמים בפליליים אשר אין בידם לשאת בהוצאות המשפט. כא מנהל בתי המשפט ומורה לצמצם את ההוצאות הללו. היתכן הדבר הזה? בעולם כולו "פריט" זה נמצא בעלייה מתמדת ואצלנו למרות ש"פריט" זה הוא קטן ביותר — רוצים לצמצמו עוד משום שהחשב אומר "אין לי כסף". זה לא יתכן, מערכת בתי המשפט היא שירדעת מה דרוש, אך בחיי היומיום יש דברים אשר פוגעים בעבודה ואין אפשרות לטפל בהם, משום שלמערכת בתי המשפט אין שליטה על התקציבים שלה, והיא אינה יחידה עצמאית. לדעתי צריך שמנהל בתי משפט יהיה שופט בעל מעמד. טוב יהיה אם האיש הזה יהיה גם אדמיניסטרטור. איזו משתי התכונות היא החשובה יותר שיהיה משפטן דגול או שיהיה אדמיניסטרטור — איני יודע. אך הוא חייב להיות שופט. ראשית כל מפני ששופט יודע את צרכי בית המשפט, הוא גם צריך ליזום הרבה דברים ויתכן גם לעניין חקיקת משנה, למשל בעניין תקנות דיון. יכול להיות שר בריאות שאינו רופא — זו משרה פוליטית, אבל מנהל כללי של משרד הבריאות לא יכול לא להיות רופא. וכאן אנו מדברים במנהל כללי של מערכת בתי המשפט והוא חייב להיות שופט. אני מעל 30 שנה לחמתי על דבר פעוט, על תיק בית המשפט המוגש לשופט על מנת שידון בו. בעניין זה הדברים מתנהלים בדיוק כפי שהיו בתקופה העותמאנית. לא הייתי מסוגל לקבל תיק כזה לעבודה, שכולו ערוביה שלמה של כל המסמכים. לקח לי שעות על גבי שעות רק לסדר את התיק. אך "תיק מסודר" כזה צריך לעלות סכום מסוים — וכך בתקופה של 30 שנה לא הגענו למצב ששופט יקבל תיק מסודר וראוי לשמו. ויש עוד דוגמאות רבות כאלה. לכן לסיכום, לפי דעתי ראוי שמערכת בתי המשפט תהיה מערכת עצמאית.

השופטת הדסה בן-ענת

אין שום אפשרות לראות את נושא התקציב בנפרד משאר הנושאים. אם רוצים לדבר על ניתוק התקציב ממשרד המשפטים, כי אז מדובר במערכת הרבה יותר רחבה ואני מסכימה שבמרכז העניין עומדת משרת מנהל בתי המשפט ועצמאות המערכת. כיום המצב הוא שמנהל בתי המשפט כפוף עניינית ל-2 אנשים — 1. שר המשפטים; 2. נשיא בית המשפט העליון. בעבר זה לא תמיד היה כך, וזה תלוי במידה רבה באישיותו של נשיא בית המשפט העליון. היו נשיאים של בית המשפט העליון שלא ראו את עצמם כ-Chief Justice אלא ראו את עצמם כפי שהתפקיד מוגדר בחוק — נשיא בית המשפט העליון. בשום מקום בחוק לא כתוב שנשיא בית המשפט העליון ממונה על מערכת המשפט. היות ושר המשפטים הוא הממונה מבחינה פורמלית, היו בעבר טענות כלפי נשיאים של בית המשפט העליון שלא לקחו לעצמם נתח מן הפעילות. הטענה היתה שהם צריכים להיות פעילים יותר ו"לאזן" את שר המשפטים. לימים, באו טענות מכיוון אחר, שיש נשיא של בית המשפט העליון שבפועל ובכוח רואה את עצמו יותר מידי כממונה על מערכת בתי המשפט עד כדי כך שאין יודעים היום מי בעצם ממונה יותר על מערכת בתי המשפט, נשיא בית המשפט העליון או שר המשפטים. היות והדברים לא מוגדרים, הדבר תלוי במידה רבה באישיות של כל אחד משני אלה ובמערכת היחסים ביניהם. הכפיפות של המערכת לאדם זה או אחר, או לסוג אנשים זה

או אחר, היא מקרית לחלוטין ותלויה באישים שממלאים את התפקידים. אני חושבת שהכפיפות הזאת, מפאת היותה בלתי קבועה, אלא עניין די מקרי, היא בעוכרי המערכת. זה מוביל אותי לכך שאני מסכימה במאה אחוז עם מרכזיות התפקיד של מנהל בתי המשפט. אני לא רואה בתפקיד מנהל בתי המשפט, תפקיד אדמיניסטרטיבי ואיני חושבת שהוא צריך להיות כפוף לשר המשפטים. מנהל בתי המשפט צריך להיות "השר" הממונה על מערכת בתי המשפט. אם רוצים עצמאות אמת לבתי המשפט, צריך שלמנהל בתי המשפט יהיה מעמד מיניסטרטיוואלי ואני לא אומרת בזה שהוא חייב להיות מיניסטרטיו בקבינט ולהשתתף בכל ישיבות הממשלה. יש הרבה מאוד עניינים בממשלה שאינם נוגעים לבתי המשפט וזה בזכוו שהוא יישב שם. אבל, מבחינת המעמד שלו וחירות פעולתו ושליטתו במערכת והשאלה למי הוא מדווח ולמי הוא כפוף, אני חושבת שלא יבוא שינוי של ממש אלא אם כן יהיה לו צינור ישיר לממשלה ולכנסת ולא יצטרך לפעול דרך שר שהוא אישיות פוליטית.

אנחנו יודעים שלעתים מתמנה שר לא מפני שהוא מתאים לתפקיד, אלא מפני ש"הגיע לו" במפלגתו. לכן בעיני התקציב הוא רק חלק מן התמונה. מדובר קודם כל במעמד השופטים, ומעמד השופטים ועצמאות מערכת בתי המשפט קשורים זה בזה. מערכת בתי המשפט צריכה להיות מנותקת, מבחינת הכפיפות, ממשרד המשפטים. היא צריכה להיות יחידה נפרדת. אני לא רואה אפשרות שמנהל בתי המשפט ימלא את תפקידו כראוי לטובת המערכת ולטובת מעמד השופטים, כל עוד הוא כפוף לאדם או לאנשים אחרים. מנהל בתי המשפט צריך להיות שופט וצריך שיהיה על ידו לא רק אדמיניסטרטור אחד, אלא גוף אדמיניסטרטיבי יעיל ומקצועי כדי שהוא יוכל למלא את תפקידו. הוא צריך להיות "הפה" של מערכת בתי המשפט אל מערכות השלטון האחרות, בלי תיווך של איש פוליטי אחר.

השופט מרדכי בן-דרור

אני מציע לגשת לבעיה מזוית שונה במקצת. מקובל עלינו שכל אזרח ואזרח זכאי שיספקו לו את "המצרך" ששמו דין צדק. כשאנו שואלים את עצמנו איך זוכים בדין צדק, במחשבה ראשונה נראה לנו שהכוונה היא לחוקים טובים ושופטים טובים. אבל כשאנו יורדים "ממרומי האולימפוס" של המחשבות התיאורטיות ונוחתים על קרקע המציאות, מתברר שגורם חשוב לא פחות מגורמים אחרים, הוא דווקא התקציב. כאשר אזרח חייב להמתין שנים רבות עד שיגיע תורו למשפט וכאשר האזרחים מתלוננים על הלנת הדין הם לא מתכוונים לשופטים או לחוקים דווקא. מאחורי טענות אלה מסתתרת עובדה מעציבה של העדר תקציב מספיק. אם אנו כוחנים את חלוקת הרשויות במדינה דמוקרטית נאורה, ניווכח לדעת שהרשות המבצעת והרשות המחוקקת נפרדות מהרשות השופטת. אך צריך לזכור שבארצנו לרשות המבצעת, בעיקר משרד האוצר, יש השפעה עצומה על המשפט במדינה. אם הוא קופץ את ידו, מיד הדבר משפיע על המשפט במדינה. כך גם הכנסת כאשר היא מחוקקת חוקים רבים המביאים להגשת תביעות חדשות לבתי המשפט. השאלה היא מי יוכל לעמוד בנטל הזה? שאלה זו אינה עומדת לנגד עיני המחוקקים. הם מחוקקים את החוקים בהנחה שתמיד יהיו מספיק שופטים

ומספיק אמצעים שיוכלו לעמוד במשימה. כדי לתת דוגמא, אני מבקש לחזור לתקופה שהייתי מנהל בתי המשפט. אז פניתי למחלקת החקיקה במשרד המשפטים ובקשתי שבכל הצעת חוק יאמר לא רק כיצד התוצאות משפיעות על תקציב המדינה אלא גם כיצד זה משפיע על מערכת השפיטה. האמת הפשוטה היא שמבחינת דין הצדק הנעשה במדינה יש לתקציב השפעה עצומה ואנחנו צריכים לשאול את עצמנו מי קובע את גדלו והיקפו של תקציב זה. לאחר שנדון בשאלה זו נשאלת השאלה השנייה והיא, בידי מי צריכה להיות חלוקת התקציב וכיצד היא צריכה להיעשות.

לגבי השאלה הראשונה יש עיוורון כמעט מוחלט אצל כל הגופים שמטפלים בתקציב של בתי המשפט. העיוורון נובע מכך שלא נערכה בדיקה עניינית ומהותית של צרכיה של מערכת בתי המשפט. כאשר ביקשנו לערוך סקר מקיף כזה — משרד האוצר לא היה מוכן לאשר את ההוצאה הדרושה למטרה זו. לכן ננקטה דרך סתמית ומכנית שלפיה רואים את תקציב בתי המשפט חלק מתקציב משרד המשפטים, ושר המשפטים קובע הנחיה כללית שזה צריך להתחלק 60% ו-40% וכדומה. ההנחיה הזאת כשלעצמה מלמדת שאין גישה רצינית ומעמיקה כלפי הצרכים של מערכת בתי המשפט. רואים את מערכת בתי המשפט כאילו זו מערכת של פקידים. אומרים — "יש לנו צורך ב-300 פקידים שאנו מכנים אותם שופטים ולכן ניתן להם תקציב של 300 משכורות". הגישה היא גישה של מספר עובדים ולכן גם יש חלוקה בין אגף ששמו הנהלת בתי המשפט ואגף ששמו הנהלת משרד המשפטים. התוצאה היא שהנהלת בתי המשפט מכוונת לסיפוק צרכי מנהל מבלי לתת את הדעת כיצד מטפלים בשפיטה, מה הם בעיותיה, תפקידיה וצרכיה, ובעיקר אלה של השופטים.

לדעתי, למערכת בתי המשפט יש צרכים תקציביים שונים ומיוחדים. יש להבהיר תחילה את מהות התפקיד השיפוטי, על כל התהליכים הכרוכים בכך: רכישת ידע שוטף ומתחדש, הכנת החומר השיפוטי, בדיקת הטענות המשפטיות ועריכת פסקי-הדין. לא מניתי אלא מקצתם של עניינים שכולם כרוכים בזמן: ללא זמן מספיק עלולה השפיטה להחטיא את מטרתה ולא יעשה דין צדק. מלאכת השיפוט אינה מלאכתם של פקידים המתייצבים כל בוקר למלא את מכסת שעתם. אין דין השופטים כדין פקידים. אבל אין לזלזל גם בחיוניותם של ממלאי תפקידים נוספים: מתמחים, פקידים בעלי רמה ושלא נשכח לרגע את הצורך בספריות ובמתקנים אחרים כגון מבנים הולמים. לשאלות אלו אין מי שיתן את דעתו מבחינה תקציבית. בנוסף לכך צריך לזכור שעד היום מערכת בתי המשפט נמצאת בתחתית סולם העדיפויות של הממשלה וזה המצב מאז קום המדינה. תמיד זה היה אחד מ"המשרדים" הקטנים, שכאילו אינו זקוק לכספים, להשקעות, לפיתוח וכן הלאה. אם אנו מדברים על כך שהגישה היא לא רצינית, עלי לומר שכאשר אני נכנסתי לתפקידי כמנהל בתי המשפט, התקציב שעמד לרשות מערכת בתי המשפט היה 63 מיליון שקלים. כעבור חודשים ספורים הסכים שר האוצר לעלות את התקציב ל-115 מיליון שקלים כמעט. ההכפלה של התקציב תוך תקופה קצרה מלמדת, שקודם לכן לא התייחסו בצורה רצינית לצרכים של מערכת המשפט. אף היום עדיין חסרה גישה מעמיקה ומקיפה לצרכים אלה.

הנקודה השנייה שאני רוצה לגעת בה היא מה עושים באותו תקציב שהממשלה

הואילה להעניק למערכת בתי המשפט. לדעתי לא יתכן שלשופטים לא תהיה דעה לגבי אופן חלוקת התקציב. אבל, אף פעם השופטים לא נשאלו לדעתם כיצד הם רוצים לחלק את הכספים הללו, וזה דבר מעוות אשר דורש תיקון. חשוב שלשופטים תהיה דעה לגבי חשיבותו של סעיף תקציבי זה או אחר. מי כמוהם יודע, מניסיונו ומצרכיו, מה ההוצאות האמיתיות הנדרשות לגבי נושא זה או אחר.

מי צריך לקבוע את התקציב? צריך לחפש פתרונות מוסדיים ולא אישיים. יכול להיות שבית המשפט העליון או ועדה של בית משפט העליון תגיש הצעות בנושאים תקציביים, אך לאו דווקא נשיא בית המשפט העליון, הוא לבדו. יכול להיות נשיא מתאים שירצה בסמכות הטיפול בבעיות אלה, יכול להיות נשיא שלא ירצה בכך. חשוב שיהיה מוסד, והמוסד צריך להיות בית המשפט העליון או קבוצת חברים מתוך שופטי בית המשפט העליון שיתמנו לצורך בדיקת התקציב וחלוקתו. כעת לטענה שצריך שיהיה שר בממשלה שיישא באחריות מערכת בתי המשפט כלפי הכנסת. טענה זו אומרת שלא יתכן שימסרו סמכות זו לשופטים. הטוענים טענה זו מתעלמים מכך שבארצות שונות בעולם יש פתרונות הפוכים. דווקא עלינו מסתכלים כעל חריג כששומעים ששר המשפטים שולט בבתי המשפט מבחינה זו. בהרבה ארצות אחרות העצמאות וההכרעה נמצאות בידי השופטים ולא בידי שר של הרשות המבצעת. בקשר לתפקיד מנהל בתי המשפט נראה לי, שמנהל בתי המשפט הוא יצור שגולד רק מפני "הדואליות" שקיימת במבנה בתי המשפט בארץ, שפירושה ששר המשפטים ונשיא בית המשפט העליון תמיד צריכים לפעול יחדיו. לכן מינוי מנהל בתי המשפט צריך להיות בהסכמה.

עד 1988 ובמשך תקופה ארוכה התפיסה היתה שמינוי מנהל בתי המשפט לא יהיה מקרב השופטים עצמם אלא צריך להיות מתוך אנשים שצמחו בהנהלת בתי המשפט. ככאלה, מנהלי בתי המשפט היו קשורים בטבורם לשר המשפטים והיו צריכים לבצע את התפקידים ששר המשפטים ממנה עליהם. הם גם ראו את עיקר תפקידם בסיפוק צרכיה המנהליים של המערכת, והמעיסו בחשיבות מילוי דרישותיהם וצורכיהם של השופטים והשפיטה עצמה. לדעתי תפיסה זו היתה מוטעית. שנים רבות לפני שהייתי מנהל בתי המשפט כתבתי תזכיר לנשיא בית המשפט העליון ובו הצעתי להגדיר תפקיד זה ולתת לו מעמד רציני ומכובד יותר. לדעתי, לתפקיד מנהל בתי המשפט צריך להתמנות שופט של בית המשפט העליון, והוא יהווה את אחד הקרקודים במשולש. הוא לא יהיה האיש המבצע של שר המשפטים ונשיא בית המשפט העליון, אלא יהיה אחד מתוך השלושה. בנוסף לכך סברתי שסמכויות מסוימות שנתונות לשר המשפטים תועברנה לבית המשפט העליון, לאו דווקא לנשיא עצמו, אלא לידי שופטים שיתמנו בהחלטת בית המשפט העליון. מרוע זה צריך להיות כך? לנגד עיני עמדו מספר דוגמאות מארצות שונות שבהם ישנה ועדה לענייני תקציב בבתי משפט עליונים, שבה השופטים קובעים את הצעת התקציב ואת חלוקתו וכמובן את הצרכים של בתי המשפט.

מסירת סמכויות ותפקידים למוסד (להבדיל מאיש זה או אחר) עולה יותר בקנה אחד עם כללים מתוקנים במדינה דמוקרטית ובעיקר: כללים כאלה יוכלו לעמוד במבחן העתים אם לא יהיו גזורים ותפורים לפי נטיותיו, כישוריו ואישיותו של ממלא התפקיד בזמן מסוים.

על הצורך במנהל משפטי מקצועי בבתי המשפט

ש. בבתי המשפט אין מסגרת של מנהל משפטי מקצועי. האם יש צורך בהקמת מנהל משפטי מקצועי כזה, מהם הקשיים בהקמתו ומי לדעתך צריך להיות אחראי על המינימים המנהליים במערכת בתי המשפט?

ת. השופטת הדסה כן־ענו

אחת הבעיות של מערכת המשפט היא הפקידות. מבלי לומר אף מילה רעה על הפקידים, חשוב לזכור שהפקידים לא הוסמכו ולא הוכשרו לתפקידם. ניהול מערכת משפט הוא דבר מסובך ביותר. היום קנתה לה שביתה בעולם שיטה של מקצוענות בשטח הזה. בארה"ב התפתח מקצוע של מנהל משפטי. זהו מקצוע שלומדים אותו בפקולטות באוניברסיטה ואנשים עושים בזה תארים ודוקטורטים. מעבר לכך יש כיום מכונים מיוחדים בתחום זה. ישבתי במכון כזה בארה"ב שתפקידו לבחון את הצד האקדמי בהשוואה לצד הפרקטי. הם בוחנים כל תיאוריה לאור המציאות בבתי המשפט, מקבלים סטטיסטיקות וכל הזמן עובדים על שיפור עצמם. לא צריך להרבות מלים על חשיבות העניין. מערכת בתי המשפט היא אחת המערכות הכי מסובכות במדינה. היא מפגש של דיסציפלינות שונות. ראשית יש קבוצה של אנשים שהם "העושים", במערכת הזאת, ואלה קבוצת השופטים שהם לא קבוצה של עובדים רגילים, הם עובדים מסוג מיוחד, אשר צריכים לתת שרות לאזרח. השרות הוא הכרעה שיפוטית בסכסוכים. זהו שרות חשוב ביותר כי אין לך היום שום תחום בחיים שאין בו נגיעה לבתי המשפט. ככל שהמנהל במדינה פחות תקין כן בתי המשפט נדרשים להיכנס לעובי הקורה במגוון עצום של עניינים. מה שכואב לאזרח ברחוב הוא לא הבג"צים, ולא ההכרעות השיפוטיות בעניינים התיאורטיים, למרות שזה חלון הראווה של בית המשפט, אלא השרות שהם מקבלים בכל אחד מבתי המשפט. הדוגמא למפגש הדיסציפלינות היא אולם בית המשפט. כמו באולם בית המשפט בתל־אביב שזה מפגש עם שלוש כניסות — מצד אחד נכנסת המשטרה והעצירים, מצד אחד הקהל, ומצד אחד השופטים — כך מערכת בתי המשפט היא מפגש של דיסציפלינות שמגיעות מכיוונים שונים ואת זה צריך לארגן. פעם ערכתי רשימה כמה מוסדות וגופים צריכים לפעול בסדר כדי שאפשר יהיה להתחיל משפט פלילי. הרשימה כוללת את פקידי הדואר, המכונית של ליווי העצירים, עורך־הדין והתביעה הכללית, המזכיר והמתמחה. מספיק בורג אחד שיפעל בצורה לא תקינה כדי שהמערכת כולה לא תפעל. לכן בעידן שלנו בלתי אפשרי לנהל את מערכת המשפט בלי הנהלה מקצועית ובלי התמקצעות של כל הפקידות עד אחרון הפקידים.

השופט משה בייסקי:

ברצוני לתת דוגמא. נשיא בית המשפט העליון קיבל לפני זמן מה כתבנית. אני ראיתי כיצד הבחורה הזאת עובדת. זה לא יתואר. היא מרפיסה פי 4 ו־5 מכל כתבנית אחרת. כאשר עבר כך וכך זמן ושמעתי שהיא עומדת להחליף את התפקיד, שאלתי את הנשיא מהי משכורתה, אז הנשיא אמר 1100 ש"ח. אמרתי לנשיא, הרי הבחורה הזאת תברח ותצטרך ארבע במקומה. הוא ענה לי: "מה אני יכול לעשות, זה קבוע בתקן ואני לא יכול

להוסיף לה למרות שברצון הייתי נותן לה הרבה יותר". זוהי שוב דוגמא שממחישה את בעיית התקציב.

השופט מרדכי בן-דרור :

אחד הדברים שאנו צריכים להצביע עליהם, הוא שכל העובדים כולם, כולל מזכירי בתי המשפט, כתבניות וכו' מתקבלים על-ידי נציבות שרות המדינה ועל-ידי וועדות שמתמנות על-ידי נציב שרות המדינה. בוועדות האלה יושב נציג נציב השרות, נציג של משרדי ממשלה, נציג העובדים, אבל אין אף שופט. כך למשל שופט לא יושב בוועדה שמחליטה את מי למנות למשרת מזכיר בית משפט. לכן לא מדובר רק בהעדר תקציבים מספיקים, אלא גם באי מתן זכות דעה לשופטים שהם — יותר מכולם — צריכים ויכולים להצביע על התכונות הדרושות לאנשי המנהל השיפוטי. כדי להצביע על הגישה הזאת שעל פיה לשופטים אין כל זכות לומר דבר לגבי ענייניהם הם, אתן דוגמא. כשהייתי מנהל בתי המשפט ניסיתי להצטרף לוועדה שישבה בקשר לבחירת מזכיר של בית המשפט המחוזי בתל-אביב וזאת כנציג של משרד המשפטים. המועמדות שלי נדחתה מן הטעם שאני שופט. העניין הזה מלמד משהו. אנו צריכים מנהל מקצועי, אבל קודם צריכים להתגבר על המכשול שעליו דברנו קודם, והוא עצמאות מערכת השפיטה. לדעתי מערכת בתי המשפט חייבת להיות דומה מבחינה זו למבקר המדינה. משרד מבקר המדינה מקבל את פקידיו הוא והוא שקובע מי יהיו העובדים של משרד מבקר המדינה. אם אנו מדברים על הכשרה של פקידות מקצועית צריכים לעשות עוד צעד אחד קדימה ולומר שאחרי שיוכשרו העובדים צריך לתת לשופטים את הסמכות להחליט — או לפחות לשתפם בהחלטה — מי ראוי להתקבל לתפקיד.

על מספר השופטים במערכת השפיטה בישראל

ש. האם יש להגדיל את מספר השופטים במערכת בתי-המשפט והאם בכך נקל על העומס הקיים?

ת. השופט בנימין כהן

כשופט לשעבר אני חושד בעצמי, וכל אחד מאתנו צריך לחשוד בעצמו שיש בו קצת מן ההשקפה הצרה של איגוד מקצועי. אף על פי כן אני מרשה לעצמי לומר שאפילו היה תקציב בלתי מוגבל, עדיין לא טוב להרבות את מספר השופטים יותר מדי. יוקרת השופט תלויה גם במספר הכולל של השופטים; ככל שמספרם גדל, כן היוקרה פוחתת; והיוקרה היא נכס אשר הציבור צריך להיות מעוניין בו. אתם רוצים ראייה שהיוקרה תלויה גם במספר? הנה באירופה, שבה יש אלפי שופטים, מעמדם העובדתי אינו שונה באופן משמעותי ממעמד פקידים; לעומת זאת, בארצות האנגלו-סכסיות, מספר השופטים קטן ביותר ומעמדם נעלה ומיוחד (מובן שיש בארצות הללו המוני בני-אדם העוסקים בפועל בשפיטה, אך נושאים שמות אחרים). והנה בית-המשפט העליון שלנו, אשר "נהרג" על שלא יוסיפו אפילו שופט, שניים, שלושה לתקן שלו, כדי שהתקן יהיה 15 ולא 12.

זה ההקשר לומר שאחד הפתרונות להקלת העומס, הוא להתיר לבתי המשפט להאציל סמכויות מסוימות לבני-אדם שאינם שופטים, כמו שהפרלמנטים בעולם מצאו את הפתרון להאצלת סמכויות לשרים ורשויות-מקומיות לחוקק חקיקות-משנה להשלמת החוקים הבנויים בימינו כמסגרות הצריכות גם מילוי. אם זיכרוני אינו מטעני הרי במשפט הרומי, התובע היה בא אל הפרטור (לענייננו השופט "האמיתי"); והלה, אחרי ששמע את הגרסאות, היה מנסח "פורמולה" המתארת את הפלוגתאות והמופנית אל אחד מאלה המכונים "יודקס" (שהוא לענייננו שופט "לא אמיתי"; מעין מושבע). והפורמולה היתה מורה ל"יודקס" לברר את העובדות, לאמתן; ומורה לו כיצד עליו לפסוק מבחינת הדין, כאשר בירור העובדות יעלה ממצאים אלה או אחרים, או כאשר בירור העובדות לא יצליח להעלות ממצא.

אני מצביע על הדוגמאות הללו של הפרלמנטים דהיום ושל המשפט הרומי דאז, כדי לומר שבצורה מבוקרת צריך לאט לאט להתיר לבתי-המשפט להעביר פלוגתאות עובדתיות לגופים אחרים: אולי לעורכי-דין ובעלי מקצועות מתאימים אחרים, אשר ייאותו להתנדב לתקופות קצונות תמורת תואר אשר יכבד אותם אך לא יהיה "שופט".

השופט משה בייסקי

איני תמים דעים עם השופט בנימין כהן. איני סבור שמעמדו של השופט במדינת ישראל נקבע על-פי מספר השופטים. מעמדו של השופט תלוי קודם כל בטיב הפסיקה, ובאיו מהירות הוא יכול להגיש את השרות שכינינו אותו כאן "הכרעה בסכסוכים". יש עוד משתנים כגון; התנהגות השופט, התאמתו לתפקיד ועוד כהנה וכהנה. נדמה לי, שאם יהיו 320 שופטים או 450 שופטים, אין נפקא מינה לצורך המעמד. תמיד כשאנו מדברים על מספר השופטים וצורת עבודה, אנו מבקשים להשוות ולבחון איך זה אצל אחרים. ראשית, איני משוכנע שאנחנו בעניין זה יכולים ללמוד מאחרים ואני אסביר מדוע; אנחנו עם אחר, עם טמפרמנט אחר, עם השקפת עולם אחרת, עם גישה אחרת, עצבנות אחרת, מסורת אחרת. אם רוצים להשוות את עצמנו לאנגליה, אז אומרים הנה בבריטניה הגדולה יש בסך הכול 87 שופטים "בקווינס בנק" אך שוכחים שיש 20,000 שופטים לא מקצועיים אשר מגישים לציבור את השרות. מה שיותר חשוב זה, כיצד המלאכה נעשית בבית המשפט. באנגליה אף פעם לא שמעתי שמישהו מתנגד לשאלות מדריכות. המשפט זורם, יש שם אותן התקנות אך זה מתנהל אחרת. פעם הייתי במשפט אונס באנגליה והסתכלתי על השעון. הנאנסת עלתה על הדוכן העידה שבע דקות בעדות ראשית, ארבע דקות בחקירה נגדית ולא היתה חקירה חוזרת. לעומת זאת אצלנו כשעורך הדין מנצל את הזכות שיש לו ומפשיל את השרוולים, הנאנסת הופכת קרבן פעם שנייה בבית המשפט, הופכים אותה למופקרת וזה לוקח שעות על גבי שעות. גם בגרמניה זה אחרת. אצלנו אם השופט ראה עדות שנמסרה בחקירה במשטרה אז הוא פסול לשבת בדין משום שהוא כבר ראה עדויות. בגרמניה, השופט מקבל את התיק עם כל הראיות שהשופט החוקר הכין לו והוא אשר שואל את השאלות. ובכן אין ספק שהשיטות הן אחרות. לכן מסקנתי היא שאי אפשר לקחת דוגמא לא מצרפת, לא מגרמניה ולא מאנגליה, משום שכאן עובדים עם ציבור מסוים שקיים. אנו נמצאים במצב שבמדינת

ישראל מוגשים כ־800,000 הליכים בשנה. באיזו עוד מדינה יש מספרים כאלה? זה שוב עניין של האופי שלנו — כאלה אנחנו. לאחר מכן אומרים שאת ה־800,000 תיקים צריכים לגמור 320 שופטים. אנו נמצאים במצב שהפרופורציה בין מספר השופטים ומספר התיקים גדלה בצורה לא פרופורציונלית. כלומר, מספר התיקים עולה בצורה מבהילה, ומספר השופטים או שנשאר במשך שנים ללא שינוי או רק עם שינוי קטן. בנתונים כאלה אי אפשר להספיק את כל התיקים. באנגליה ב־1986 או ב־1987 למחלקת ה"קווינס בנץ" הגישו במשך שנה 173,000 תיקים. כמה מבין מספר התיקים הנ"ל נגמרו בפסקי־דין? 1.2% נסתיימו בפסקי־דין, היתר נסתיימו במשרדיהם של ה"סוליסטס" או אצל הרשם. אצלנו בערך 40% מהתיקים מסתיימים בפשרות או בביטולים. כל זה מוביל אותי למסקנה שאיננו יכולים ללמוד ממדינות אחרות על מנת להשליך אצלנו כיצד זה צריך להיות. אם היינו מבחינה מספרית רוצים להשוות את עצמנו למדינה אחרת, דוגמת גרמניה לפני האיחוד, אז היינו צריכים להגיע אצלנו למספר של 1700 שופטים (פרופורציונלית לגודל האוכלוסייה בגרמניה). כל אשר אני אומר הוא שאיננו יכולים להתעלם מן המצב בו אנחנו נתונים וממה שקורה אצלנו. מהי בכל זאת הדרך? יש מספר דרכים ואני אצביע על שלוש:

ראשית כל להפחית הרבה דברים שלא צריכים להגיע בכלל לבית המשפט. הרחבת השיפוט המנהלי. הדבר השני זה שינוי רדיקלי של סדרי הדין. על זה דברתי עם השופט המנוח זוסמן עוד לפני 20 שנה. למשל, חקירה נגדית והשיטה האדוורסרית היא מצוינת כשהיא מופעלת בצורה נכונה כמו באנגליה, אך אצלנו קיים שימוש לרעה בדבר הזה. הדרך השלישית — אין מוצא מלהוסיף שופטים ושופטים לא מעטים. שוב אנחנו מגיעים כאן לשאלות תקציב. אם רוצים שהשם של המערכת יישאר כפי שאנחנו היינו רוצים שיהיה אין מוצא אלא ללכת בשלושת הדרכים גם יחד. אינני נרתע מזה שבמקום 320 שופטים יהיו 650 שופטים כאשר המציאות דורשת זאת, ולכן אני בעד הגדלת מספר השופטים. אין מה לחשוש למעמרו של השופט, זה רק יוסיף למעמדו. עוד נתון אחד: בארה"ב יוצא לשופטים, במדינות השונות, לכתוב בין 220 ל־270 החלטות ופסקי־דין בשנה. נרמה לי שאצלנו זה הרבה יותר. לכן אני בעד הוספה רצינית של שופטים, אבל לא להרפות מן הדרכים האחרות שהזכרתי ויש גם דרכים נוספות למשל העברת עניינים לבוררות אף ללא הסכמת בעלי הדין. גם מכך אינני נרתע. יש הרבה נושאים שעדיף שיידונו בבוררות מאשר בבית משפט.

השופטת הדסה בן־עתו

אני לא יכולה להתייחס לשאלה הישירה אם צריך יותר שופטים ממה שיש היום או לא. האמת היא שאני לא יודעת. אני לא יודעת ואף אחד אחר לא יודע משום שאף אחד לא בדק את זה בשטח. אי אפשר לדון בעניין מספר השופטים במנותק משאר הבעיות אך התוצאה הסופית היא עגומה ביותר, הן בגלל שהציבור אינו מקבל את השרות שהוא צריך לקבל, ולפי דעתי הציבור אינו צועק מספיק משום שיש לו "רספקט" לבתי המשפט. אני חושבת שלפי התוצאה ולפי ההמתנה הארוכה, הציבור צריך היה לצעוק על סוג השרות שהוא מקבל בבית המשפט. בנוסף לכך, עוד לא נבחן אם התוצאה הזאת

נגרמת על-ידי מספר השופטים או על-ידי שאר המרכיבים. לפי דעתי מספר השופטים הוא נושא ל"אדמיניסטרציה שיפוטית", כלומר צריך להיות תכנון של המערכת אשר צריך לכלול לא רק את מספר הפקידים הנחוצים, אלא גם את מספר השופטים הנחוצים לפי היקף העבודה. קחו לדוגמא את מה שקורה במשרד הקליטה. באו מאות אלפי עולים אבל כולם חשבו שאפשר לתת את כל שירותי הקליטה עם הפקידות הקיימת. הוכח שאי אפשר לתת שרות טוב, אלא שההבדל הוא שקליטה זה דבר חולף אשר בא בגלים ושם אפשר לקחת עובדים זמניים שיעזרו. אצל שופטים אי אפשר לקחת עובדים זמניים וזאת בעיה. ויש בעיה נוספת והיא הפגיעה ביוקרת בתי המשפט. המעמד המיוחד שיש לבתי המשפט בציבור הוא פונקצייה ישירה של סוג וטיב השרות שבתי המשפט נותנים. טיב השרות, בין השאר, הוא גם בפרוצדורה, גם באדמיניסטרציה וגם במספר השופטים. אם אנו רוצים לתת שרות טוב, אזי מספר השופטים חייב להיות מוכתב על-ידי הצרכים, והצרכים צריכים להיבדק באופן שוטף על-ידי מומחים לדבר. אני גם סבורה שיש לעודד מתן עזרה לשפיטה למשל של שופטים בדימוס שנותנים מזמנם ופותרים סכסוכים או עזרה של עורכי-דין. איני חוששת מכך שעורכי-דין יכריעו בסכסוכים.

השופט מרדכי בן-דרור

ישנם מספר שיקולים וצריך למצוא את האיזון המתאים ביניהם. ראשית ברור לנו שישנם נושאים שרק שופטים מקצועיים יכולים לדון בהם. לעומת זאת, ישנם הרבה מאד תיקים ועניינים שגם מי שאינם שופטים מקצועיים יכולים לדון בהם. אם נפנה אל השפיטה, משנה לשנה מתווספים עוד תיקים, קרוב ל-800,000 תיקים בשנה. אך המספר שמבהיל אותי הוא לא מספר התיקים שהוגשו, אלא מספר התיקים שהסתיימו. כשאני בוחן את מספר התיקים בבית המשפט העליון ורואה מה הספיקו בשנה אחת שנים-עשר שופטי בית המשפט העליון, אני נבהל. המספר הזה מבהיל אותי מאד מפני שכמו שלא היינו רוצים שכל רופא ינתח 25 ניתוחים ביום (ולא היינו אומרים שזה הרופא הנהדר ביותר שישנו מפני שהוא מספיק 25 ניתוחים ביום), נדמה לי שהאחריות המוטלת על השופטים בכל הערכאות אינה פחותה והכרחי שידונו ביישוב הדעת ובפרק זמן מספיק. שלא יתחילו בדרך-כלל תיק חדש לפני שסיימו תיק קודם. אני מתפלל שלא מעוררים צעקה על מספר התיקים שנסתיימו, בידי מספר כה קטן של השופטים. אני סבור שצריך ליטול את רוב התיקים בעניינים שאינם מחייבים דווקא שפיטה על ידי שופטים מקצועיים ולהעביר אותם. אני לא הייתי נרתע מלהעביר אותם להכרעתם של עורכי-דין, הן בדרך של בורריות, הן בדרך של כל מיני מוסדות והסדרים אחרים. כשנתמנתי להיות מנהל בתי המשפט על-ידי שר המשפטים, ישבנו לבדוק את מספר השופטים. התברר שהתקן עמד על 263 שופטים אולם בפועל לא נתמנו כ-30 שופטים. היו תקנים ולא מינו שופטים. לאחר מכן מונו 30 החסרים, ושר האוצר הסכים להוסיף לנו עוד 24 שופטים ורשמים לחקן. כיום מכהנים מעל ל-300 שופטים במערכת (כולל בית-דין לעבודה) וכמו כן הוסיפו עוד מספר פקידים למנגנון. למרות זאת, מספר התיקים שנסתיימו כמעט לא השתנה. לכן לדעתי יש לשים את הדגש על פתרונות אחרים בין אם זה בשינוי שיטת המשפט וייעול תהליכי השפיטה, בין אם זה הפנייה של תיקים

למוסדות ולגורמים אחרים. אין לשים את הדגש על הגרלה מסיבית של מספר השופטים. בקשר למספר השופטים בבית המשפט העליון, זה נראה לי בלתי מובן ששופטי בית המשפט העליון עומדים על מספר מוקפא של שנים-עשר שופטים. נכון שבארה"ב יש תשעה ובאנגליה מספר הלורדים קטן אף הוא, אבל אי אפשר להשוות את שיטתנו לשיטתם. בשיטתנו — הלקייה מבחינה זו — חסרה ערכאת ערעורים ובית המשפט העליון ממלא שתי פונקציות, אחת של ערכאת ערעורים והשנייה של בית-משפט עליון. היתה לי ההזדמנות להיווכח — בשבתי במשך כשנה כשופט בפועל של בית המשפט העליון — מה ניכר הוא מספר התיקים שמקומם לא יכירם בבית המשפט העליון של המדינה. לדעתי כל עוד לא יחול שינוי בשיטה ובהתחשב במספר הרב של התיקים יהיה זה הולם את הצרכים אם יהיו בבית המשפט העליון 15 שופטים.

על הרפורמות בבתי המשפט

ש. האם יש צורך ברפורמה בבתי המשפט. אם כן — איזה סוג של רפורמה ומדוע הרפורמות שהוצעו במהלך השנים לא בוצעו או לא זכו לתמיכה של כלל המערכת?

השופט מרדכי בן-דרור

כאשר מדברים על רפורמה אמיתית בבתי המשפט, צריך לבדוק כיצד מתנהלים משפטים בבית המשפט ולראות אם התוצאה משיבעת רצון. אנו מדברים על רמת השפיטה ודין צדק כמו על שרות יעיל ומהיר. מבחינת המטרות הרצויות, אנו יכולים להעמיד לנגד עינינו דוגמאות של בתי משפט משיטות משפט אחרות בעולם. במקומות אחרים בעולם אין מבנה כמו שקיים אצלנו שעל-פיו יש שלוש דרגות של בתי משפט וכי אפשר להגיע ישירות כמעט בכל עניין לבית המשפט העליון בדרך של ערעור. לדעתי כל ההצעות של העברת סמכויות ממערכת אחת למערכת אחרת, לא יועילו משום שבכך כאילו העברנו ממגידה אחת למגידה אחרת אותו חומר. הפתרון צריך לרדת למהות העניין; כלומר, צריכה לשאול מהם העניינים שמבחינת תוכנם בית משפט השלום צריך לדון בהם, מהם העניינים שבית המשפט מחוזי צריך לדון בהם, ומהם העניינים שבית המשפט העליון צריך לדון בהם. אם נגיע למסקנה שחסרה ערכאה כגון ערכאת ערעורים, אזי צריך להקים אותה. אם רוצים לעשות שינוי קודם כל אנו צריכים לשאול את עצמנו מהם הצרכים האמיתיים של המערכת המשפטית.

דווקא משום שאנו אומרים שהמצב הנוכחי אינו מצב טוב, אסור שיימשך, וראוי שיתוקן. רצוי שנעיר הערות מספר ואפילו בראשי פרקים, לגבי תוכנה של הרפורמה. אני רוצה לומר כיצד נראית לי הרפורמה ובאיזה שטחים היא דרושה. אתחיל בבית המשפט העליון. למעשה אין לנו בארץ בית משפט עליון במובן המקובל בארצות אחרות, כלומר ערכאה עליונה שאליה ניתן להגיע רק ברשות. ערכאה שקובעת הלכות, ערכאה היושבת בדרך כלל בהרכב מלא, ערכאה שהעובדות אינן הדבר החשוב ביותר לכירור לא קביעת הלכות ואורחות חיים. בית המשפט העליון שלנו ממלא שתי פונקציות, אחת של בית משפט עליון והשנייה של ערכאת ערעורים כאשר שתי הפונקציות הללו במספר רב

של מקרים מתערבות זו בזו. הדבר חשוב גם מבחינה פרסונלית. אם אנו מדברים על בית משפט עליון הדין בעניינים העומדים ברומה של המדינה, אין זה מספיק שיגיעו לשם שופטים מקצועיים ממדרגה ראשונה שראוי להם שיעלו מבחינה זו לבית המשפט העליון. חשוב שיהיה לשופט כזה משהו נוסף שקשה להגדירו: צריך שיהיו גם משפטנים בעלי אופי ובעלי אופק רחב שיש להם מחשבות מעמיקות ותפיסת חיים לגבי חיי הפרט והמדינה. משפטנים שמבחינה ציבורית כללית יכולים לתת ביטוי והכרעה בדעות השונות והמנוגדות שישנן בציבור. כזהו הרכב אישי ואנושי מתאים לבית משפט עליון של מדינה.

המגמה צריכה להיות לצרף לבית המשפט העליון את מיטב המשפטנים, שיש להם את התכונה היסודית הנוספת, זו המבדילה בין שופט מקצועי ממדרגה ראשונה ובין משפטן בעל אופקים שיש בידו להוביל את המדינה והפרט, בשדה המשפט, לאיכות חיים טובה יותר. הרפורמה שלנו צריכה להביא לידי כך שיקום בית משפט עליון במוכן זה שעליו אני מדבר כעת. צריך שתהיה גם ערכאת ערעורים ואלה יעברו כל אותן הפונקציות שבית המשפט העליון ממלא היום כערכאת ערעורים. לערכאת הערעורים הזאת צריך למנות את השופטים המחוזיים הטובים ביותר שישנם בשטחים שונים של החוק, משום שהם יצטרכו לדון בנושאים משפטיים ספציפיים ובעיקר להיות צמודים לעובדות. לערכאת ערעורים יהיה ניתן להגיע בזכות. עלי להזכיר כי כאשר שימשתי מנהל בתי המשפט, משרד האוצר הסכים להקציב 21 תקנים לשופטים לערכאת ערעור בתוספת של 42 פקידים, וכן להוסיף את כל הכספים שיהיו דרושים כדי להקים ערכאת ערעור כזו. ההנחה היתה שצריך יהיה להקים ערכאת ערעור אחת ארצית שתשב בירושלים ושאלה יגיעו כל הערעורים מבתי המשפט של ערכאה ראשונה.

בקשר לבתי המשפט של הדרגה הראשונה, אין מנוס אלא לאמץ שלושה סוגים של בתי משפט כאשר בכל סוג ישנם אגפים ומחלקות. הסוג הראשון נוח לי לקרוא לו "העניינים החשובים". העניינים החשובים צריכים להישאר בבית משפט גבוה (מחוזי או כל שם אחר שנכנה אותו). העניינים החשובים מתחלקים לשלושה סוגים; סוג אחד — פשעים שאנו נגדיר אותם לפי מהותם. הסוג השני — לפי סכומי הכסף, והסוג השלישי — הוא עניינים שעל פי טיבם ואופיים הם מיוחדים כמו זכויות פטנטים, פשיטות רגל, בעיות מסוימות בחוק החברות וכן הלאה. בעניינים הללו ישבו כל השופטים שיושבים היום בבית המשפט המחוזי (פרט לאלה שעלו לערכאת הערעור).

בסוג השני של הערכאה הראשונה, יידונו שאר העניינים שראויים להידון בבית משפט, שהם חשובים פחות. הסוג השלישי יהיו בתי דין מנהליים ומוסדות מעין שיפוטיים שם יוכלו לשבת, בדומה לשיטה האנגלית, גם עורכי-דין שנבחרו על ידי הועדה לבחירת שופטים. היעד הראשון והחשוב ביותר של כל רפורמה הוא שכל אזרח יוכל לבוא לבית המשפט ולהתדיין בהקדם האפשרי כאשר יש לשופט זמן ותנאים לדון בעניין בצורה יעילה ומכובדת ונאותה. כל "רפורמה" המביאה לידי כך שתקיים מסוימים עוברים מבית משפט מחוזי לבית משפט שלום או מבית המשפט העליון לבתי משפט אחרים אינה משיגה את היעד המרכזי הזה ואינה ראויה לשם "רפורמה".

השופטת הרסה בן-עתו

גם בנושא זה של הרפורמה אי אפשר לדון בנפרד. יש כל מיני שיטות משפט. נודמן לי לפני מספר שנים לשבת שלושה חדשים בצרפת בבית המשפט כדי ללמוד משהו על שיטת המשפט הנהוגה שם. בחודש הראשון חשבתי; "איך תיתכן שיטה שאין בה בכלל דיני ראיות?" הכול נראה לי בלתי צודק, לא טוב, אבסורדי. אחרי חודש ימים קיימתי שיחה עם עצמי וחשבתי; "אם הכול נראה לי כל-כך רע, כל-כך אבסורדי וכל-כך לא צודק, כיצד זו בכל זאת מדינה תרבותית, שמתנהלים בה משפטים ואפילו מגיעים לתוצאות צודקות?" הגעתי למסקנה, שאני בוחנת את שיטת המשפט הצרפתית לפי כללי המשחק הבריטיים שאותם למדתי, ולפי כללי המשפט האלה הכול נראה לי אבסורד ולא צודק. החלטתי לשכוח לרגע את כל מה שלמדתי ואת כל הכללים שנראים לי "פרות קדושות", ואז הגעתי למסקנה שלכל שיטה יש איזה הגיון פנימי. הצרה שלנו היא שאימצנו שיטה ללא ההגיון הפנימי שלה. יצרנו איזה "אנדרוגינוס". המערכת המשפטית בנויה ממרכיבים כל כך עדינים שכל שינוי שעושים בה משפיע בכיוונים שונים ורבים. אני הייתי בין המתנגדים הראשיים להצעת הרפורמה מפני שניסו באמצעותה לפתור בעיה ספציפית במערכת אחת מבלי לבדוק באופן יסודי איך הדבר ישפיע על כל שאר המערכות. הרפורמה באה בעצם לפתור את המצוקה של בית המשפט העליון על-ידי יצירת בית משפט לערעורים. אני בעד בית משפט לערעורים אך התנגדתי להצעת הרפורמה מפני שלא נעשתה בדיקה רצינית כיצד הדבר ישפיע על שאר המערכות. כמו כן איני חושבת שמגיעים שני ערעורים, אך אני סבורה שלא נהגו נכון כשהורידו עכשיו הרבה עניינים לבית משפט השלום. חשבו שעושים טוב למערכת, אך שכחו שבאותם העניינים שהורידו לבית משפט השלום, יש עכשיו שתי ערכאות ערעור במקום ערכאת ערעור אחת.

לפי דעתי, לא צריך לתקן את מערכת בתי המשפט אלא צריך לארגן אותה מחדש, צריך לבחון את הכול מלמטה עד למעלה.

השופט בנימין כהן

את המערכת שלנו ירשנו מן המנדט הבריטי; והלה, מצדו לא התבייש לרשת עקרונות אפילו מן התקופה העותומנית. ממילא אנו דנים במערכת אשר המבנה העקרוני שלה עומד סביב 80 שנה; ולדעתי עומד בשינוי העתים, לא רע. ממילא מבחינתי, שיפוצים אמיתיים פה ושם, בהחלט כן; אך שיפוצים שהם למעשה עקירה מן היסוד, לא ולא.

אזרחינו רגילים לצפות שהשירותים של שגרת יום-יום, יסופקו להם במקומם. לכן כשם שברחבי המדינה מפוזרות מרפאות מקומיות היודעות לטפל בחוליים של ענייני יום-יום, כן צריכים להיות מפוזרים בתי-משפט מקומיים המוסמכים לטפל בשפיטות של ענייני יום-יום בתור ערכאות ראשונות. הנה היעוד האמיתי של בתי-משפט השלום. ולכן כשם שבערי-המחוז מפוזרים בתי-חולים המיועדים לטפל גם בחוליים קשים החורגים מענייני יום-יום, כן צריכים להיות מפוזרים בתי-משפט מחוזיים המוסמכים לטפל בכל השפיטות שהן, ללא שום הגבלה בתור ערכאות ראשונות (לרבות בשפיטות

הבג"צ, אשר רק שיגרה אנאכרוניסטית ממשיכה לשייך אותן לבית-המשפט העליון, כפי שאנמק להלן).

אלא שלאחרונה אנחנו עומדים בפני סדרת חקיקות המעבירות לבתי-משפט השלום, יותר ויותר עניינים שאינם של יום-יום גרידא; למעשה אנחנו עומדים בפני רפורמה זוחלת, אשר במסווה של שיפוצים עושה לעקור את המבנה הקיים מן היסוד: רפורמה זוחלת אשר את מגמתה אני שולל תכלית שלילה. הנה מדוע: חשוב לזכור ששפיטה מניחה את הדעת, מבוססת לא רק על כושר חשיבה, אלא גם (ובעיקר!) על ניסיון חיים עשיר. אך במשך של שנות מדינתנו, כמעט כל המציעים את עצמם והנבחרים לשמש שופטי שלום, הם לא עורכי-דין ותיקים ובעלי ניסיון חיים, כי אם צעירים דווקא. ועל אף זאת, הרפורמה הזוחלת כבר הספיקה להסמיך את בית-משפט השלום (הדן כמובן בשופט אחד) בשפיטות העשויות להסתיים בשבע שנות מאטר על כל אחד מאישומי כתב-האישום!

אין זה סוד שהמטרה האמיתית של הרפורמה הזוחלת, היא להקים מבנה אשר ביסודו כנראה לא שתי דרגות של ערכאות ראשונות, אלא אחת; ועל כל פנים, מעליה או מעליהן ערכאה חדשה של בית-משפט לערעורים אשר תחצוץ בין הערכאות הראשונות לבין בית-המשפט העליון. ובית-המשפט העליון עצמו? הוא, לפי בחירתו, ישמע ערעורים על בית-המשפט לערעורים. בזה הגעתי לנושא מוסד הערעור.

חושבני שמוסכם כי בדרך כלל פסק של ערכאה ראשונה, צריך להיות כפוף לזכות ערעור. אם את הערכאה הראשונה ניתן להמשיל לעושה את המלאכה, על כל האבק והזיעה הכרוכים בזה; הרי את ערכאת הערעור ניתן להמשיל למופקדת על הבקרה. מבחינה זו אין תחום המשפט שונה מתחום התעשייה, למשל. אבל דעתי הנחרצת היא שכאשר מעל הערכאות הראשונות יש ערכאת ערעור אחת ארצית, אז היא עצמה בית-המשפט העליון; ואין שום מקום לבית-משפט עליון מעליה. הטעם הוא ששום שפיטה, בין של ערכאה נמוכה ובין של ערכאה עליונה, איננה (ומטבעה אינה יכולה להיות) יותר מאשר הבעת דעה אודות הדבר הנכון, להבדיל מאשר הדבר הנכון עצמו. וכך הוא אפילו שהפלוגתא נסבה על עובדות, קל וחומר על הדין החל. לכן כאשר בית-משפט דן בהרכב של שופטים, הרי פסק-דין ברוב דעות (להבדיל מאשר פה אחד) הוא מעשה של יום-יום; ולכן כל אדם מן היישוב יכול לחלוק בפומבי על כל פסק-דין (ובלבד שיציית לו). ממילא ככל שתוסיף דרגות ערעור, כן מטוטלת הדעות עלולה לנוע הלוך וחזור, כאשר הערך של התנועה הוא תמיד עניין של טעם.

היום חמשת בתי-המשפט המחוזיים, נוסף על היותם ערכאה ראשונה בעניינים חשובים, משמשים ערכאות ערעור על בתי-משפט השלום; ומן האמור לעיל נובע כי על ערעור בבית-המשפט המחוזי, לא צריך להיות ערעור נוסף אל ערכאת ערעור גבוהה יותר. בכל זאת, גם לפי המבנה של היום יש אפשרות של ערעור נוסף (הפעם אל בית-המשפט העליון), אבל לא בזכות. רק לאחר נטילת רשות. אפשרות זו של ערעור נוסף, מוצדקת אבל רק משום שערעורים על בתי-משפט השלום באים אל מספר בתי-משפט; ובתי משפט (מחוזיים) אלה בשבתם בערעורים, עשויים לתת פסקי-דין שאינם מתיישבים זה עם זה בענייני פרשנות הדין; ואין לסכול שדין המדינה לא יתפרש

כאופן שווה בכל מחוזות המדינה. מדוע שערעורים על בתי-משפט השלום לא יובאו ישר אל בית-המשפט העליון? פשוט מפני שיקרום עוד יותר תחת נטל המעמסה. והוא הדין אם הערעורים הללו יובאו ישר אל ערכאת ערעורים ארצית אשר תוקם. מבחינה מעשית, מערכת מבוזרת עדיפה.

נותר לנמק מדוע את הבג"צ צריך להוריד מבית-המשפט העליון. וההנמקה פשוטה: ראשית מפני שהיום הבג"צים נדונים בבית-המשפט העליון בתור ערכאה ראשונה, וממילא רק על הפסיקות החשובות הללו, אי-אפשר לערער בכלל. ושנית מפני שרק הורדה תאפשר סוף סוף לדון בבג"צים כאשר העדים ממש נחקרים, כמו בכל משפט אחר בערכאה ראשונה.

השופט משה בייסקי

נדמה לי שבתוכנו כאן אין כבר איש שסבור אחרת מאשר שצריך רפורמה של מערכת בתי המשפט. למעשה שאלה זו לא עולה היום, כבר מרכירים על כך שנים רבות. לפני 14 שנה מונתה ועדת לנדוי. היא הגישה הצעה לרפורמה. הצעה זו היתה רדומה במשך 8 שנים, עד שמישהו חשב לממשה. אין ספק שצריך רפורמה והדעות חלוקות רק בשאלה מה צריך להיות מבנה מערכת בתי המשפט לאחר שתעשה רפורמה זו. אני רוצה להזכיר, שכאשר ועדת לנדוי הציעה את הרפורמה המקובלת עליה, היא לא סברה שמה שהיא מציעה זה הטוב ביותר, אלא נראה לה שזו הרפורמה, אולי היחידה שנמצאת בהישג יד, במסגרת האילוצים הקיימים — תקציביים מצד אחד והתנגדויות של לשכת עורכי הדין מאידך, ומצד שלישי הערכאות השונות של בתי המשפט שהיו להן הסתייגויות. זה מוביל אותנו כעת למה שקרה לפני 4 שנים. משרד המשפטים ביחד עם נשיא בית המשפט העליון היו מוכנים כבר להגשים את הרפורמה. אחד הנימוקים לכך היה המצב הבלתי נסבל, שלא ניתן היה להמשיך בו, של בית המשפט העליון. נדמה לי שאין גבול לשיטות שכל אחד מאתנו יכול להציע רפורמה. ניתן לקחת מכל מיני מדינות בעולם דוגמאות ולנסות וליישם אותן אצלנו. ישנה השיטה האנגלית, ישנן שיטות המשפט במדינות השונות בארה"ב, וישנה השיטה הקונטיננטלית. לי היה נדמה תמיד שאם נרצה לעשות "מהפכה" ונבנה שיטה חדשה, לא נצליח לעשות זאת, משום שתמיד תהיינה התנגדויות לכך. הדרך היחידה שנראית לי מבחינה פרקטית, היא ללכת בקו ההתנגדות הקל ביותר. הנה כעת, לאחר שנכשל הניסיון לפני 4 שנים להקים ערכאת ערעור בין בית המשפט המחוזי לבית המשפט העליון, הולכת ומתגבשת שיטה אחרת של הפחתת סמכויות של הערכאה הראשונה בבית המשפט המחוזי והעברת מרבית העניינים לבית משפט השלום.

ראיתי דוגמא כזאת בפילדלפיה בארה"ב. שם יש בית משפט אחד שמחולק למחלקות שדן בכל הנושאים. באותו בית משפט יש גם ערכאת ערעור. יש שם דבר מוזר נוסף: — מידי שנה הרכב השופטים מתחלף. לא בדקתי אם שיטה זו טובה אם לאו, אבל חוששני שאצלנו זה לא יתגשם בצורה נאותה. כיום הסמכויות של בית משפט השלום גדלו ויגדלו עוד ומספר השופטים בבית משפט השלום הולך וגדל גם הוא. האם אנו משיגים בזה את אשר רצינו? האם מבחינה פרסונלית בתי משפט השלום ערוכים לקבל

את מלוא הסמכויות — תביעות בשווי מיליונים, פירוקים וכל שאר הדברים המסובכים? איני משוכנע שהמצב היום הוא כזה שניתן להעביר את כל העניינים של בית המשפט המחוזי לבית משפט השלום. אבל גם אם זה ייעשה, מה עשינו בכך? הורדנו סמכויות מבית המשפט המחוזי. מה יהיה על בית המשפט המחוזי בעוד 10 שנים? כנראה הכוונה היא שבית המשפט המחוזי בצורה הדרגתית יהפך להיות בית משפט לערעורים, וזה כמובן ייקח הרבה שנים. הייתי חבר בוועדה למינוי שופטים והדיונים בוועדה זו אינם גלויים, אך מה שאני עומד לומר כרגע אינו חסוי. לעתים כאשר מדברים על מינוי שופט שלום ובא מישהו וממליץ, הוא אומר "בתור שופט שלום הוא יהיה בסדר". זו גישה לגמרי לא נכונה. אם כוונתנו למסור לבית משפט השלום את כל הסמכויות, אנו מוכרחים לקחת שופט לבית משפט השלום "ששרביט המרשל יהיה בידו", שהוא יהיה כשיר ביום מן הימים להיות שופט בבית המשפט העליון. אבל היום אנו במצב שעורכי-דין מהסוג שאני מדבר עליהם, אינם ששים להציג מועמדותם לבית המשפט המחוזי ועל אחת כמה וכמה לבית משפט השלום. בכך אני רואה סכנה גדולה. שאלה נוספת היא, איזו ערכאת ערעור אנו צריכים, אחת ויחידה או בכל אחד מהמחוזות? לדעתי, בכל שיטת רפורמה שנציע יהיו מגבלות ובעיות קשות. זה הביא אותי לדעה שאי אפשר לפעול במערכת משפטית עם "גיליוטינה". זאת אומרת, על ידי מהפכה. זה בלתי אפשרי. עשו את זה לפני מספר שנים בפולין, כשטולידריות עלתה לשלטון שר המשפטים שם החליט לפטר את כל 100 שופטי בית המשפט העליון ואכן פטר אותם, והיו לו סיבות טובות לכך. אבל אחרת, כשאינן סיבות לעשות דבר כזה, אי אפשר ליצור מערכת משפטית על-ידי שבירת הכול ויצירה מחדש, בעיקר כשיש מערכת שפועלת, אמנם לא הכי טוב, אך צריך וניתן לשפר אותה. אני עדיין סבור היום, שלא יהיה זה מן התבונה לחסל את כל מה שהיה קיים ולנטות לבנות מחדש על-פי "מודוס" מסוים, בעיקר שאין לעניין זה הסכמה מצד שופטי שתי הערכאות וגם לא מטעם לשכת עורכי-הדין וכמובן ישנם חברי כנסת שיש להם הסתייגויות. אני בדעה שמה שצריך זה למצוא את ה"מודוס" לאט, ולבנות את אותם השיפורים שהם בהישג יד תוך כוונה שזה ייקח מספר שנים ולאט לאט להגיע לאותה תוצאה סופית הרצויה לנו.

גם היום אני בדעה שמה שהציעה "ועדת לנדוי" — כלומר ליצור ערכאת ביניים — ניתן להשגה. ניתן להוציא מבית המשפט המחוזי מספר שופטים אשר יהיו בית משפט לערעורים, ואני חושב שראוי שיהיה ליד כל בית משפט מחוזי בית משפט לערעורים.

השופט בנימין כהן

נדמה לי שוועדת לנדוי הציעה שבכל בית משפט מחוזי תהיה ערכאת ביניים, ערכאת ערעור. מה עמדתך לגבי זה?

השופט משה בייסקי

זה נכון, ויתכן שזה גם צריך להיות השלב מבחינה טכנית פרקטית. כאשר מקימים 5 ערכאות צריך בכל אחת מהמקומות הללו גם בניינים, פקידים, משרדים ותקציב גדול. איני מתעלם מן הבעיה שיכולה להיות אם יהיו 5 ערכאות ערעורים. יכול להיות שתהיה

גם פסיקה שונה בכל אחת מן הערכאות, אך זה לא מטריד אותי. במקרה כזה נאפשר לערער לבית המשפט העליון.

השופט בנימין כהן

האם היית מוכן שתהיה ערכאת ערעור אחת ולא חמש? כי אם היתה ערכאת ערעור אחת, היא תהיה באותו מצב בו נמצא בית המשפט העליון כיום. וכמו כן, האם ניתן להוריד את הבג"צ מבית המשפט העליון? הרי זה תלוי בעיקר ברצונם של שופטי העליון.

השופט משה בייסקי

המצוקה של בית המשפט העליון אינה מפאת מיעוט השופטים. אם מדינה כמו ארה"ב יכולה להתקיים עם תשעה שופטים בבית המשפט העליון גם אנו יכולים. מה שצריך זה להוריד את מספר התיקים שמגיעים לבית המשפט העליון. וכי היכן זה כתוב שבעניין מאסר של חודש או 6 שבועות צריך לרדן בית המשפט העליון או אם הנוק בפריט מסוים הוא 30,000 ש"ח או רק 25,000 ש"ח, צריך לרדן בית המשפט העליון. לעניין הבג"צ, לדעתי יש פסול מבחינה מהותית שבית המשפט העליון דן בבג"צים. אני ישבתי בבית המשפט העליון 11 שנים. דנתי במאות בג"צים ולעולם לא קרה שחקרו על אמיתות של תצהיר. בתביעה על 100 ש"ח חוקרים חקירה נגדית, אבל בעניין עקרוני ובסיסי מסתמכים על תצהירים וזהו אבסורד! איך יכול להיות שבבית המשפט העליון, שאין עליו ערעור, הכול מתנהל על תצהירים ואין חקירות?! לכן לדעתי זה פסול מבחינה מהותית. כמו-כן, לא יתכן שבנושא כמו הבג"צים לא תהיה ערכאת ערעור. טול למשל את הבג"צים של האסירים שהגיעו בעבר לבית המשפט העליון. בהתחלה חשבו שאי אפשר להוריד זאת לערכאה נמוכה יותר. אחר-כך הורידו זאת לבית משפט מחוזי ומיד זה הפחית מבית המשפט העליון 500 תיקים בשנה "העולם נשאר במקומו עומד". אני חושב שבית המשפט המחוזי מטפל בעניינים אלו לא פחות טוב מבית המשפט העליון. יש אמנם מספר שופטים שחושבים שהבג"צים צריכים להישאר בבית המשפט העליון אך לא כולם חושבים כך. אך יש עוד בעיה. הפוליטיקאים התרגלו לכך שבענייני בג"צ, למרות שלא כל הבג"צים חשובים, הדברים צריכים לבוא ישר מבית המשפט העליון. אני בדעה שהבג"צ צריך לרדת לדרגה אחת יותר נמוכה. צריך לעשות זאת באופן הדרגתי מפני שלא יהיו פרטנרים להורדת כל העניינים של בג"צ לערכאה נמוכה יותר בבת אחת.

השופטת הדסה בן-ענת

אני חוששת שזה יומרני מאד לרדן על רגל אחת בתוכנה של רפורמה. זה עניין מסובך ורב גוני, שבמדינות אחרות דנים בו בצורה יסודית ובייעוץ של מומחים. איני רואה את עצמי מסוגלת להתייחס באופן רציני לנושא מקיף כזה. רפורמה במערכת משפט צריכה להקיף את כל מערכת בתי המשפט וכל תזוזה בחלק אחד של המערכת עלולה להשפיע גם על חלקים אחרים של המערכת. אי אפשר, למשל, לשנות את סמכויותיהם של בית

משפט השלום בלי שהדבר ישפיע על עבודתו של בית המשפט המחוזי ועל עבודתו של בית המשפט העליון. שום חלק אינו מנותק מהחלקים האחרים של המערכת וכל חלק חשוב מבחינת השרות ומבחינת התדמית של המערכת בפני הציבור. אחת השגיאות שלנו הייתה — ולכן אני הייתי בנאבקים נגד מה שהוצע אז כרפורמה — שהציעו בדרך אגב רפורמה שלמה, כשניסו למעשה למצוא פתרון למצוקה של בית המשפט העליון בלבד. הואיל והייתה הכרה אצל כל הנוגעים בדבר שצריך לפתור את מצוקתו של בית המשפט העליון, היתה הסכמה שיש להקים לאלתר ערכאת ערעור ולהקל בזה על מצוקת בית המשפט העליון. ברוב מדינות ארצות הברית כאשר הקימו "ערכאת ערעור" בין הערכאה הראשונה ובין בית המשפט העליון, הקמתה של ערכאה כזו הייתה מבודדת, ולא כרוכה ברפורמה בכל המערכת. שם לא התיימרו לעשות, בהזדמנות חגיגית אחת, רפורמה בכל המערכת. אילו זה קרה אצלנו, היו מקימים את הערכאה הזאת ללא כל התנגדות והיא כבר הייתה פועלת מספר שנים.

השופט משה בייסקי

האומנם ללא כל התנגדות?

השופטת הדסה בן-ענת

בבתי המשפט השונים הושגה הסכמה על-ידי הגופים שייצגו אז את כל ציבור השופטים, ונמסרה הודעה ברורה לחלוטין שניתן ללכת לקראת הקמת ערכאת הערעור. אז דובר על ערכאת ערעור אחת. ערכאת הערעור הזאת, כפי שזה נהוג בארצות אחרות, היתה צריכה לשמוע את כל הערעורים מהערכאה הראשונה. בית המשפט העליון היה מפסיק לשמוע ערעורים בזכות והיה הופך להיות כמו בית המשפט העליון בארצות הברית כלומר, בוחר לעצמו במה הוא דן ושומע רק עניינים שבהם צריכות להיות החלטות עקרוניות. כלומר מהפך גדול מאד. אם גם היו מורידים את הבג"צים, בית המשפט העליון היה באמת משתחרר מעיקר המעמסה שמכבידה עליו כיום והיה מתפנה לדון בעניינים העקרוניים.

השופט בנימין כהן

מדוע בית המשפט לערעורים, בהנחה שיהיה רק בית משפט אחד לערעורים, האם יצליח יותר מאשר בית המשפט העליון כיום?

השופטת הדסה בן-ענת

הוא היה מצליח מפני שאיש לא קבע מראש כמה שופטים יישבו בבית המשפט לערעורים. יכולים היו לשבת בו 50 שופטים ולא דווקא 12. נחזור לעיקר, כלומר להצעת הרפורמה. מה קרה בפועל? ניסו בהזדמנות חגיגית זו שהושגה הסכמה לרפורמה, בעצה אחת של שר המשפטים ונשיא בית המשפט העליון, לקבוע שנוסף לערכאת הערעור יהיה גם איחוד ערכאות, כלומר, יאחדו את בית משפט השלום ובית המשפט המחוזי. בעצם ניסו לעשות רפורמה בכל המערכת כאשר דנו באופן יסודי

בנושא של ערכאת הערעור ולא התקיים שום דיון מקיף בנושא של איחוד הערכאות. בעיני יש חשיבות רבה לאופן שבו עושים את הרפורמה. אם באים לפתור מצוקה בפניה אחת כמו ערכאת ערעור, ניחא. אך אם מתכוונים לעשות רפורמה שתזעזע את "אמות הסיפים", תשנה סדרי עולם ותיצור משהו חדש לחלוטין, זה לא פשוט כלל וכלל. איני מתייחסת כעת רק לבחינה הפרסונלית, אם כי הבחינה הפרסונלית הייתה חשובה מאד משני טעמים; הטעם האחד, מפני שנכון הדבר שמונו לבית משפט השלום הרבה מאד שופטים צעירים, לא כל כך עתירי ניסיון, עורכי־דין רק מספר שנים. גם אני מוניתית אחרי שהייתי עורכת־דין רק מספר שנים ואני אומרת על עצמי ולא על האחרים, שכשאיני מוניתית לבית משפט השלום אחרי שהייתי בדיוק 5 שנים עורכת־דין איני חושבת, שהייתי מוכשרת אז לדון באותם הנושאים שדנתי בהם כעבור 10 שנים בבית המשפט המחוזי. כמו־כן, אי אפשר היה להתעלם מהעניינים הפרסונליים הנוספים. ישבו בבית המשפט המחוזי שופטים שכבר גמרו לשבת בבית משפט השלום, והנה עמדו לאחד שוב את שני בתי המשפט האלה. כדי להימנע מהבעיה הפרסונלית הזאת, הוצע לעשות שתי דרגות של שופטים באותו בית משפט, דבר שהוא בעיני, רע מעיקרו. כל הדברים הללו הוצעו, מבלי שנבדקו באופן יסודי.

לעומת מה שהתרחש אצלנו קחו לדוגמא את אנגליה. לפני שנה לערך התמנתה ועדה, אחרי מספר זעזועים במערכת המשפט האנגלית, כמו פרשת **Birmingham Six** כשבאנגליה ממנים **Royal Commission** זה דבר מאד רציני. החברים בוועדה הם מהשורה הראשונה. מינו שם אנשים שהם שופטים, עורכי־דין וכמו־כן אנשים מקרב ציבור הצרכנים וכולם דנים יחד. הם שלחו מכתבים ופנו לאנשים שמתמצאים בנושא במספר ארצות כדי לקבל את חוות דעתם, הם יושבים כבר חודשים רבים מאד, ויוציאו מתחת ידם, יש להניח, דבר מתוקן כפי ש־**Royal Commission** באנגליה יודעים לעשות וכדרך כלל גם מיישמים את מה שהוועדות הללו ממליצות. לדעתי אי אפשר לדבר על רפורמה יסודית בבתי המשפט בצורה רצינית מבלי לנהוג לפי המתכונת הבריטית, כלומר לקיים דיון רציני וממושך תוך שמיעת עדויות מכל הנוגעים בדבר ויש הרבה נוגעים בדבר, ותוך בדיקה יסודית של השלכות כל אחת מן הפעולות.

השופט בנימין כהן

יש לי שני דברים להוסיף. הראשון הוא בנושא בית־משפט עליון הרשאי לבחור את העניינים אשר ידונו לפניו. לא פלא שכל העיניים נשואות כעת לארצות־הברית, שליטת העולם. אך אני מתנגד התנגדות חריפה לבית משפט עליון היכול לבחור לו את העניינים המגיעים אליו לדיון. הדוגמאות של בית המשפט העליון בארצות הברית ובית הלורדים באנגליה אינן שייכות לכאן מפני שגם ארצות הברית מבחינה פורמלית וגם אנגליה מבחינה בלתי פורמלית, אלה ארצות פדרטיביות. בסקוטלנד יש ערכאה עליונה. באנגליה יש ערכאה עליונה ובאירלנד הצפונית גם כן יש ערכאה עליונה. אל כולן ניתן לערער בזכות, וללא הגבלה. ערעור ברשות הוא רק ערעור לערכאה המשותפת למדינות הפדרציה. בעניין הזה אנו צריכים ללכת לפי השיטה האירופית שהיא בדוקה ופשוטה. הערכאה העליונה היא בית משפט "לקסציה"; ופירושו של דבר, שהוא עוסק רק בדיון

ואסור לו לעסוק בעובדות. במידה וימצאו צורך להגביל פה ושם את הגישה אל בית-המשפט העליון, הרי ההגבלה צריכה להיות בכך שהוא יעסוק רק בדין; ולא בכך שיוכל לבחור את התיקים. אני מתנגד לכך שבית המשפט יבחר תיקים לא רק מבחינה עקרונית אלא גם משום שיש לנו ניסיון מר עם זה. אביא מקרה מאלה שבהם הייתי מעורב. שמעתי ערעור מרשם הפטנטים בנושא חשוב ומעניין של המצאה ישראלית בשטח האטום. הממציא עבד במפעל שומר סוד, ולכן היה זקוק לרשות מן המפעל לרשום פטנט על אמצאתו. אמרו לו, לא! הממציא הזהיר את המפעל שהאמצאה עשויה להתגלות במקום אחר בעולם, באופן עצמאי ובלתי-תלוי, אך עדין אמרו לו, לא! באחד הימים האמריקאים רשמו על האמצאה פטנט, והממציא הישראלי טען בפני רשם הפטנטים, שהאמריקאים בכל זאת לא המציאו אלא בנו על אמצאתו אשר גונבה לאוזניהם. הערכאה הראשונה כתבה פסק-דין יפה, ארוך ומנומק לטובת הממציא הישראלי. אני (בערעור מן הרשם) נתתי פסק-דין ארוך ומנומק לטובת האמריקאים. אלא שהפסיקה של הערכאה הראשונה הייתה כולה על עובדות; וגם הפסיקה שלי, שהיתה הפוכה, היתה כולה על עובדות. ולכן כאשר בקשו ממני רשות ערעור לבית המשפט העליון. אמרתי: "זה באמת עניין חשוב; אך אני ערכאת הערעור, ולדעתי לא צריכות להיות שתי ערכאות ערעור בנושאי עובדות גרידא". לכן סירבתי לתת רשות לערער! בינתיים פרשתי לגמלאות ואחרי מספר שנים מצאתי בספר פסקי הדין של בית המשפט העליון, פסק דין יפה, ארוך ומנומק באותו עניין: עוד פעם כל הסיפור מן ההתחלה, עמודים על גבי עמודים. במקרה בית המשפט העליון אישר את פסיקתי; אך אפילו היה מחזיר על כנו את פסק הרשם, עדיין כל פסקי-הדין היו נשאים דעות של שופטים על עובדות גרידא. ובכל זאת מישוהו בבית-המשפט העליון (הבוכה על העומס) נתן לו רשות לערער. לפי דעתי אסור להשאיר את זה לרשות. ערעור נוסף צריך להשאיר בגדר "לקסציה"; אם יש נקודה משפטית, עולה העניין בזכות; אם אין נקודה משפטית, לא עולה בכלל.

הדבר האחרון שברצוני לומר, הוא שפעם היה לי משפט הסגרה מבלגיה, וראיתי שם דבר מעניין. במשפטים פליליים יש להם מעין "ניווט": מחלקה בבית-המשפט לערעורים "המנווטת" את התיקים לערכאות השונות, לאו דווקא לפי הסעיפים אלא לפי החומרה האמיתית של המקרה. זה נראה לי רעיון הראוי לבדיקה.

השופט משה בייסקי

ההכרה הכללית היא שהמצב כיום לא טוב וצריך רפורמה. השאלה היא רק איזו מין רפורמה. אומרת השופטת בן-עתו, אני מוכנה לרפורמה אשר תיבדק טוב ואשר תישקל טוב ורק אז יתחילו לפעול. ובכן, גם אני רוצה כך אך העובדה היא שאנחנו ירשנו את הפרוצדורה האנגלית ואת המסגרת הארגונית של בתי המשפט כפי שהיו בתקופה העותמאנית ובתקופה האנגלית. ומאז עברו כ-50 שנה ומלבד שינויים זעומים לא קרה מאומה. הושיבו ועדה מכובדת ורצינית שישבה וחשבה וגם לנגד עיניה היו הצרכים האמיתיים והם היו מסוגלים להציע דברים הרבה יותר מתוחכמים מאשר הציעו, אלא שלנגד עיניהם היתה גם המציאות שהתחשבה גם בכספים גם בתקנים, גם בהרכב

האנושי, אך בכל זאת הם אמרו שהם חייבים להיטיב את המצב משום שהוא לא ניתן יותר לסבילה, והציעו מה שהציעו. אך זה לא בא למימוש וכבר עברו 14 שנה. אני חושש מזה שילכו וימנו כעת ועדה והועדה תשב כך וכך זמן וכפי שקורה עם כל הוועדות, כולל ועדות חקירה בארץ, איש לא מיישם את מסקנותיה. ממנים ועדה על מנת לדחות את העניין לכך וכך שנים והעולם כמנהגו נוהג. אבל כאן קורה דבר נוסף: המצב כפי שהוא כיום לא יכול להמשך, איש לא יחשוד בי כיום, כשאני כבר לא יושב יום ולילה וכותב פסקי דין, שיש לי אינטרס. מי שסבור שבית המשפט העליון מסוגל לעמוד בלחץ של 5000-6000 תיקים בשנה, טועה. לכן אני מוכן בשלב הנוכחי להסתפק בהרכבה פחות מהשופטת בן-עתו. אילו בי תלוי היה הדבר, הייתי אומר שהדבר הדרושה ביותר, ושהוא בהישג יד, הוא להקים חמישה בתי משפט לערעורים ליד בתי המשפט המחוזיים (חמישה בתי משפט אך ערכאת ערעור אחת). אם יש רק ערעור אחד, ואני מסכים לכך, לא צריך שאיש מקרית שמונה "יררן" לירושלים. אגב, יש מדינות שבית המשפט העליון הוא בנסיעות, למשל בפולין. לכן אני הייתי חוזר להצעה המקורית מפני שאחרת חוששני שזה יימשך בדיונים בכל מיני פורומים ולא יצא מזה דבר.

על עורכי הדין

ש. מהם הפגמים שעורך הדין צריך להימנע מהם, מיהו עורך הדין שכוח השכנוע שלו משפיע יותר והאם הייתם מטילים תפקידי שפיטה זמניים על עורכי הדין בארץ כנהוג באנגליה?

השופטת הדסה בן-עתו

יש כידוע שתי שיטות משפט. שיטת המשפט הקונטיננטלית ששם לא עורכי הדין אלא השופט מנהל את המשפט. כאשר השופט מנהל את המשפט, השליטה בידו. הוא מחליט איזה עדים לזמן, הוא מחליט איזה עדים לשמוע ומחליט איזה חומר לראות. בשיטה האדוורסרית הטהורה השופט יושב ועורכי הדין מביאים בפניו את ה-case וחוקרים את העדים כשהוא עצמו צריך להיות נייטרלי, כלומר רצוי שלא יתערב. אצלנו בארץ יש שיטה שלישית. לא השיטה הזאת ולא השיטה הזאת. ובשיטה השלישית הזו יש דברים גרועים מאוד. באנגליה, אני מכירה שופטים בכירים ביותר שאין להם מתמחים. כשאני באה ואומרת, איך אתם עובדים בלי מתמחה? הם עונים בשביל מה צריך מתמחה. יש לנו מזכיר, עוזר. כששאלתי מי מכין לכם את החומר, הם ענו לי: מה פתאום? אני לא מחפש בספריות. אני לא מחפש "קייסיס", אני לא מכין חומר משפטי. יש שני צדדים. מה שהם מביאים בפני לזה אני מתייחס. זה טוען כך, השני טוען, אחרת ואני מכריע מי צודק.

השופט משה בייסקי

באנגליה כאשר יש פסק דין "to the point" ועורך הדין לא טען זאת והשופט מכיר את פסק הדין, הוא לא יזכיר זאת בפסק דינו.

השופטת הדסה בן-עתו

נכון. אסור לו להזכיר זאת, זו השיטה הקלאסית האנגלית. השופט אין לו אלא מה שמובא בפניו. באות בפניו שתי גרסאות ועל סמך החומר שמובא בפניו הוא מכריע מי צודק. השופט לא מתיימר לפסוק הלכה כללית בנושא, אלא מכריע בין שני הצדדים. זהו תפקידו הקלאסי. ולכן אי אפשר להשוות שם פסק-דין למאמר באקדמיה. "לחקור ולחפור", זה לא תפקידו של השופט.

בישראל, יש ערוב של שני הדברים, וזה נוגע גם לצד העובדתי וגם לצד המשפטי. בקשר לצד המשפטי, אתם מתארים לעצמכם את הפסיקה של בתי המשפט שלנו ותוצאותיה וההלכות הנקבעות אילו השופטים היו מתרכזים אך ורק במה שעורכי הדין היו מביאים בפניהם.

למה שקורה אצלנו בארץ יש שתי תוצאות. ראשית זה מרשה עצלות מסוימת של עורכי הדין, כי הם יודעים שגם אם הם לא ימצאו את החומר, השופט ימצא. כי בעצם פסק דינו של מי יבטלו בערכאת הערעור? של השופט. ערכאת הערעור אצלנו אינה בודקת אם השופט פסק לפי החומר שהובא בפניו. חשוב לציין שגם בבית המשפט לערעורים וגם בבית המשפט העליון לא צמודים דווקא למה שהצדדים טענו. מביאים פסיקה אמריקאית, פסיקה אנגלית ופסיקה קונטיננטלית, ומה זה חשוב מה הצדדים טענו. איני אומרת שזה רע, כל שאני אומרת הוא שזה חורג מהשיטה שלנו וגורם עוול בשני מישורים; כאמור הדבר משחרר את עורך הדין במידה מסוימת מהאחריות שמוטלת על עורך-דין שידוע שמה שהוא לא יביא לא יהיה. בנוסף לכך נגרם עוול מסוים לצד שכנגד מפני שטענה שלא נטענה והוא לא התמודד עמה, צונחת עליו מכס המשפט.

בשיטה הקונטיננטלית השופט בודק את העניין ויש לו השופט החוקר והתיק עם כל העובדות מראש. בשיטה האדוורסרית, השופט יכול לדעת שלא כל העובדות מובאות בפניו אך ידיו קשורות. בנוסף לכך, הכול בנוי על חקירה וחקירה נגדית בבית המשפט. חקירה נגדית הוא מכשיר "אדיר", אם יודעים איך להשתמש בו. אבל, לדעתי, יש מיעוט של עורכי-דין שבאמת יודעים לנגן על הכינור הזה כמו וירטואוזים. רוב עורכי הדין לא יודעים איך לחקור חקירה נגדית ולא מתכוננים ולא מתכננים את החקירה הנגדית. מה שקורה הוא שהשופט מתערב, והוא מתערב בדרך כלל לא טוב, מפני שהוא לא מכיר את החומר, לפעמים הוא מקלקל לעורך הדין ולפעמים שואל שאלות לא נכונות. אך הוא מתערב משום שהוא מרגיש שמהו חסר, שהמלאכה לא נעשית כראוי. גם בנושא הזה, יש לנו שיטה מקולקלת שסובלת מהחסרונות של שתי השיטות, אך אין לה היתרונות של כל אחת משתי השיטות. אני סבורה, שהתפקוד של עורכי-הדין והקשר בין ניהול המשפט ע"י עורך הדין והשופט קשור גם הוא בגורמים אחרים של הפרוצדורה ושל אופן ניהול המשפט.

השופט בנימין כהן

לו אפשר היה להחליף את העם שלנו, הרכה בעיות היו מסתדרות. אך את העם אי אפשר להחליף. בקשר לשאלה האם עורך-דין המאמין "בקייס" שהוא מייצג וטוען לו

משכנע יותר, אני מוכרח לומר שמנסיוני נדמה לי שאני השופט היחידי שלפחות היה מביע את דעתו בנידון בקול רם באולם בית המשפט. כשעורך־דין היה אומר שהוא מאמין בלקוח שלו או שהוא מכיר את משפחתו ושהוא לא היה לוקח את התיק אלמלא היה מאמין בצדקת לקוחו, הייתי קורע אותו כדג ואומר לו, "טען את הטענות שלך ואל תספר לי במה אתה מאמין". לי ברור שעורך־דין צריך ריחוק מספיק בינו לכין הלקוח. למשל, אבא שלי היה רופא, אך לא היה מטפל בנכדים שלו אלא היה קורא לחבר שלו. לדעתי צריך ריחוק מספיק מהעניין כדי לטפל בו כהלכה; עורך־דין המעורב בעניין רק מזיק ללקוח שלו. זה לא בושה לומר שעורך־דין הוא חרב להשכיר: חרב אינטליגנטית, חרב "סמוראית" — במובן זה שלסמוראים היו כללי התנהגות; הם לא היו דוקרים מישהו בגב. אבל עדיין חרב להשכיר.

השופט מרכי בן־דרור

דבריה של השופטת הדסה בן־עתו מסבירים את הקושי לקיים מערכת יחסים תקינה בין עורכי־הדין והשופטים. אין לנו שיטת משפט ברורה ומסודרת דיה כדי שכל אחד מאנשי המשפט יידע בדיוק מה תפקידו, כלומר השופטים מתחבטים אצלנו מהם בדיוק גבולות תפקידיהם וסמכותם בשיטה וממילא גם עורכי־הדין אינם יודעים מה בדיוק תפקידם וכיצד הם צריכים למלא אותו. אחד הפתרונות לסכסוכים הללו בין השופטים ועורכי־הדין הוא להקל בעומס שיש על השופטים. העומס הוא אחד הגורמים שמביא למתיחות מסוימת הן מצד עורכי־הדין והן מצד השופטים. אם אפשר היה להעביר חלק מאותו עומס אל כתפיהם של עורכי־הדין, הדבר הזה היה מביא ברכה לא רק לשפיטה עצמה, אלא גם להבנת יתר בין השופטים ועורכי־הדין. הבעיה היא, אם כן, בשיטה ולא בצדדים הנוטלים בה חלק.

השופט בייסקי משה

בקשר לשאלה איזה סוג של עורך־דין משפיע על השופט, איני רואה כמעט כל אפשרות להשיב על כך, כיון שעורך־דין הוא בסך הכול בורג אחד. לפעמים בורג חשוב מאד, אך בסך הכול בורג אחד בניהול המשפט. יש מערכת עובדות אשר לכאורה ולהלכה עורך־הדין אינו יכול לשנות אותם. כך קרו הדברים וצריך להביא זאת בפני בית המשפט כפי שזה. כמו כן קיים מצב משפטי נתון, וכאן השאלה היא אם עורך־הדין טרח והביא אסמכתאות לתמיכה בטענותיו או לא. אני רוצה לספר איזה דבר שאני זוכר אותו מאז שהייתי מתמחה. יום אחד נכחתי במשפט בבית המשפט המחוזי בתל־אביב. התנהל משפט נגד רופא אשר בבית־חולים איכילוב, נתן לילד במקום 25 מיליגרם חומר הרדמה 50 מיליגרם חומר הרדמה, והילד לא התעורר מההרדמה. זה היה בדיוק לפני ארבעים שנה. היה בתל־אביב עורך־דין בשם הניגמן. הוא היה אומן בחקירת עדים. ממנו, כמתמחה, למדתי מה זו אומנות בחקירה נגדית. הסיפור היה קצר. את התביעה ניהל פרקליט המחוז יעקב בר־אור. העד המומחה היה ד"ר קרפולוס שאותו היה קשה לשבור על דוכן העדים. בר־אור העלה את קרפולוס לדוכן העדים והגיש תעודה אשר היה כתוב בה מה הוא מצא בגופת הילד. היו שם תשעה דברים. הפרקליט שאל "האם אתה כתבת

זאת, האם אתה ניתחת את הילד והאם אתה מזדהה עם הכתוב? — ד"ר קרפולוס ענה — "כן". עורך-הדין הניגמן קם ושאל "ד"ר קרפולוס, אני רואה כאן תעודה וכתוב כאן שאתה מצאת תשעה דברים אצל הילד, ממה מבין תשעת הדברים האלה מת הילד?" ד"ר קרפולוס ענה: "את זה אני לא יודע". עורך-הדין הניגמן אמר תודה רבה והתיישב. קם יעקב בר-אור ורצה לחקור את העד חקירה חוזרת, אך לא היה באפשרותו משום שלא היו דברים חדשים שנבעו מהחקירה הנגדית. זוהי מידה מסוימת של אומנות, לדעת מה לא לשאול.

לדעתי עורך-דין צריך לדעת לנהל את ה-case שלו בהגינות, ביושר, להביא ולהכין את מה שצריך. ובעניין היחסים בין שופטים לעורכי-הדין, כנראה שמאז נוצר בית המשפט ויש עורכי-דין ויש שופטים, יש להם תמיד מה לומר אחד על השני. בקשר לשאלה האם ראוי שעורכי-הדין ישבו בבתי דין וישפטו, עקרונית אני נגד שיטת מושבעים, אך אם טוב בכל העולם, שמושבעים שאין להם השכלה משפטית, מכריעים בשאלות משפטיות, אזי מדוע שאיש שיודע חוק ויודע משפט צריך להיות פסול? ! אני חושב שאפשר להתחיל בשיטה הזו ואפשר לפתח אותה וזה יקל הרבה מאד על בתי המשפט.